

Деспина Ангеловска

Јасна Котеска,
Комунистичка интима,
Темплум, Скопје, 2008.

Книгата *Комунистичка интима* на младата македонска теоретичарка, есеистка и публицистка, Јасна Котеска, е објавена од ангажираниот издавач Темплум, Скопје, во 2008 година. Во неа, оваа суптилно ерудитна, интригантна и родово чувствителна авторка ја анализира феноменологијата на комунизмот во дваесеттиот век - надоврзувајќи се, така, на постојните авторски дела кои се занимаваат со критичко расчленување на комунистичките и тоталитарните системи во поновата историја, меѓу кои можеме да ги споменеме и оние на бугарскиот теоретичар на книжевноста и на културата, Цветан Тодоров¹ - ставајќи, притоа, особен акцент на југословенскиот и македонскиот комунизам, задржувајќи се на неговата специфична паланечка верзија и цензурирањето на интимата што го оперираат тајните служби. Оваа добро документирана и илустрирана со бројни примери книга, истовремено претставува и своевиден „лексикон на ЈУ комунизмот“: структурирана во два дела, од кои едниот има пет, а другиот шест поглавја, таа избобилува со особено интересни, забавни и драгоцени податоци за комунистичкиот период, плод на долгата и интензивна научно-истражувачка работа на Котеска.

Despina Angelovska

Јасна Котеска,
Комунистичка интима,
Темплум, Скопје, 2008.

Libri *Intima komuniste* e teoricienes, eseistes dhe publicistes së re maqedonase, Jasna Koteska, u botua nga botuesi i angazhuar Templum, Shkup, në vitin 2008. Në të kjo autore subtile, erudite, intriguese dhe e ndjeshme në aspektin gjinor e analizon fenomenologjinë e komunizmit në shekullin njëzet duke u ndërlidhur kështu me veprat ekzistues autoriale të cilat merren me analizën kritike të sistemeve komuniste dhe totalitare në historinë më të re, ndër të cilat mund t'i përmendim edhe ato të teoricienit bullgar të letërsisë dhe kulturës Cvetan Todorov¹ - duke vënë kështu theks të veçantë te komunizmi jugosllav dhe maqedonas, duke u ndalur në versionin e tij specifik provincial dhe censurimin e intimitës që e operojnë shërbimet sekrete. Ky libër i dokumentuar mirë dhe i ilustruar me shembuj të shumtë, njëkohësisht, paraqet edhe “leksikon të YU komunizmit” të veçantë: i strukturuar në dy pjesë, nga të cilat njëra ka pesë, e tjetra gjashtë kapituj, ai ka plot të dhëna veçanërisht interesante, argëtuese dhe të çmueshme për periodën komuniste, fryt i punës së gjatë dhe intensive shkencore-hulumtuese e Koteskës.

Авторката му ја посветува оваа книга на својот татко, македонскиот поет Јонче Котески (1932-2001), кој барем триесет и шест години од својот живот бил предмет на полициски надзор во рамките на поранешна Југославија. Неговото полициско досие било водено под шифрата „Интимист“. Во 1985 година, непосредно пред распадот на југословенската федерација, во времето кога словенечките *Лажбах*, со својата провокативно нацистичка иконографија, се една од најпопуларните музички групи во земјата, поетот Јонче Котески е затворен во затворот Идризово и е осуден на 5-годишна робија, под обвинение дека тајно работи на уривањето на Југославија и на создавањето на независна македонска држава.

Сепак, како што тоа го наведува самата авторка, ова дело не е биографија на нејзиниот татко, затоа што „од сите луѓе на планетава, своите родители најслабо ги познаваме. (...) Ова е книга за тоа како мене ме болел комунизмот и паланечкиот менталитет“.² Така, иницијалната потреба за настанувањето на оваа книга, како што пишува самата Котеска, е пред сè лична, и во неа, настрана од претензијата за некаква тоталитаризирана анализа на Историјата со големо И, таа е водена од една ургентна потреба наспроти сопствената траума, наспроти интимната болка нанесена од паланечката верзија на македонскиот комунизам. Во духот на Хајнер (Heinrich Müller) Милеровата пиеса *Хамлеј-машина*, оваа книга е барање за соочување со минатото, како и со личните влогови во него, со непрепознаената тага, онаа која не можела да биде јавно истагувана, како услов за помирување, закрепнување и живеење во сегашноста. Желбата за феноменолошкиот увид во комунизмот и расчленувањето на неговата логика, обидот да се одговори на прашањето за тоа „каков човек инжинеринг бил потребен за да се воспостави таа идеологија“,³ кои ја сочинуваат *Комунистичка*

Autorja ia kushton këtë libër babait të saj, poetit maqedonas Jonče Koteskit (1932-2001), i cili së paku tridhjetë e gjashtë vjet nga jeta e tij ishte objekt i mbikëqyrjes policore në kuadër të ish Jugosllavisë. Dosja e tij policore mbahej me shifrën “Intimisti”. Në vitin 1985, pak para shkatërrimit të federatës jugosllave, në kohën kur *Lajbahu* slloven me ikonografinë e vet provokative naziste është njëri nga grupet muzikore më të popullarizuara në vend, poeti Jonče Koteski mbyllet në burgun e Idrizovës dhe dënohet me pesë vjet robëri me akuzë se punon fshehtas për rrëzimin e Jugosllavisë dhe krijimin e shtetit të pavarur maqedonas.

Megjithatë, siç thekson vetë autorja, kjo vepër nuk është biografi e babait të saj, sepse “nga të gjithë njerëzit në planet, prindërit tanë i njohim më së paku (...). Ky është libër për faktin se si mua më ka shkaktuar dhembje komunizmi dhe mentaliteti provincial”.² Kështu, nevoja nismëtare për krijimin e këtij libri, siç shkruan vetë Koteska, është para së gjithash personale dhe në të, veç nga fakti i pretendimit për ndonjëfarë analize të totalizuar të Historisë me H të madhe, ajo udhëhiqet nga një nevojë urgjente përkundër traumës personale, përkundër dhembjes intime të shkaktuar nga versioni provincial i komunizmit maqedonas. Në frymën e pjesës së Hajner Mylerit (Heinrich Müller) *Hamlet – makina*, ky libër është kërkesë për ballafaqim me të kaluarën, si dhe me investimet personale në të, me pikëllimin pa shenjën njohëse, atë pikëllim i cili nuk mund të shfaqej publikisht, si kusht për pajtim, shërim, dhe për ta jetuar të tashmen. Dëshira për pasqyrimin fenomenologjik të komunizmit dhe shkoqitjen e logjikës së tij, përpjekja për t’iu përgjigjur pyetjes për atë se “si inxhinjeringu i njeriut ka qenë i nevojshëm që të vendoset ajo ideologji”³, të cilët e përbëjnë *intimën komuniste*, sipas fjalëve të Koteskës, vijnë më vonë.

инџима, според зборовите на Котеска, доаѓаат подоцна.

Комунистичка инџима истовремено ја читаме и како (феминистички) гест на отпор на авторката, на „нечистиот“, неподобниот женски субјект – ќерката на „Интимистот“ - наспроти македонското (пост) комунистичко и паланечко општество и неговите чистки, јавно проговорувајќи за „срамот“ и за изгонетата интимна траума на нејзиното семејство и анализирајќи ги нив како составен дел од системот, подривајќи ја така и патријархалната поделба меѓу приватната и општествената сфера која го проникнува и современото македонско општество. Ставањето на акцентот, од страна на Котеска, врз нечистото/неподобното и обскурното, интимното и амбивалентното, врз траумата и психоанализата, врз телесноста и женскоста конечно, во таа смисла, е исто така чин на отпор наспроти она што таа го анализира како комунистички „санитарен проект“ и неговата тиранија на јавноста и на општествено подобниот, транспарентниот, единствениот/едноумниот и бестелесниот субјект на комунизмот. И токму во смисла на испишувањето на *Комунистичка инџима* како женско писмо, клучната книга, која го иницирала авторскиот гест на Котеска, е *Барањеџо на Антигона* (2000) од култната теоретичарка на родовата теорија, Џудит Батлер (Judith Butler),⁴ чиј пресуден пасус што авторката го цитира во сопствен превод, гласи: „Антигона одбива да се покори на кој било закон што одбива да ја препознае јавно нејзината тага, и во тоа ги антиципира ситуациите на оние со јасно неистагувана болка – што болните од сида на пример добро го знаат. На каков тип жива смрт се осудени овие луѓе?“⁵ Во духот на Батлерината анализа на ликот на Антигона, анализа во која таа го поврзува храброто барање и залагање на инцестуозно

Intimën komuniste njëherësh e lexojmë edhe si gjest (feminist) të rezistimit të autores të subjektit “të papastër”, të papërshtatshëm femëror – e bija e “Intimistit” – përkundër shoqërisë (post) komuniste dhe provinciale maqedonase dhe spastrimeve të saj, duke folur publikisht për “turpin” dhe për traumën intime të ndjekur të familjes së saj dhe duke i analizuar këto si pjesë përbërëse të sistemit, duke e rrënuar kështu edhe ndarjen patriarkale midis sferës private dhe shoqërore, e cila e përshkon edhe shoqërinë bashkëkohore maqedonase. Vënia e theksit nga ana e Koteskës mbi të papastrën/të papërshtatshmen dhe obskuren, intimen dhe ambivalenten, mbi traumën dhe psikanalizën, së fundi mbi të shtatshmen dhe femëroren, në këtë kuptim, është gjithashtu edhe akt i rezistencës përkundër asaj që ajo e analizon si “projekt sanitar” komunist dhe tirania e publike dhe subjektit të përshtatshëm shoqëror, transparent, të vetëm/njëmendësor dhe të pashtatshëm të komunizmit. Dhe, pikërisht në kuptimin e të mbaruarit të shkrimit të *Intimës komuniste*, si shkrim femëror, libri kyç i cili e ka iniciuar gjestin autorial të Koteskës, është *kërkesa e Antogonës* (2000) nga teoricienja kulte e teorisë gjinore, Xhudit Batler (Judith Butler),⁴ pasusi vendimtar i të cilit që autorja e citon me përkthim të vet, thotë: “Antogoni refuzon t’i nënshtrohet cilit do qoftë ligj i cili refuzon ta njohë pikëllimin e saj dhe në të t’i anticipojë situatat e atyre të cilët nuk mundnin as dhembjen ta shfaqin me pikëllim – gjë që të sëmuret nga siida, për shembull, e dinë mirë. Me çfarë soji vdekeje të gjallë janë të dënuar këta njerëz?”⁵ Në frymën e analizës së Batlerit të personazhit të Antigonës, analizë në të cilën ajo e lidh kërkesën dhe angazhimin e guximshëm të heroinës ambivalente në mënyrë incestuoze, me kërkesat e atyre relacionet e të cilëve nuk janë të pranuar/të njohura në

амбивалентната хероина со барањата на оние чии релации не се општествено признаени/препознаени и почестени како релации на соодветно сродство, *Комунистичка инџима* на Јасна Котеска ја подрива комунистичко паланечката генеалогичка и се отвора кон поинакви видови на сродство и филијација⁶ и, оттука, и кон поинакви облици на политичка опозиција и дејствителност.

Во таа смисла, исто така, *Комунистичка инџима* е гест на помирување со „одродениот“ татко, со оној кој бил презрен, абјектен субјект на комунизмот: „Интимистот“. Ова нетипично „писмо до таткото“, кое се отклонува од традиционалниот (книжевен) канон каде генеалогичката е, пред сè, андроцентрична и името се пренесува од татко на син, се испишува како писмо од ќерката „копиле“ во име на понижениот, екскомуницираниот, нелегитимниот, деституираниот од системот татко, и се „изродува“ како обид за негово *поинакво* рехабилитирање. Во еден критичко помирувачки гест – со сопствениот татко, со сопствената траума и со сопственото минато - во кој ќерката го „усвојува“ таткото и врската е обновена, закрепната, ексклузивната/исклучувачката и нормативна природа на сродството (како основа на општествениот систем) се отвора и кон оние кои општеството и комунистичкиот систем ги екскомуницирале и одродиле како несоодветни, нечисти. Низ редовите од оваа книга, така, ја намираме и критиката на комунистичката (патријархална) генеалогичка.

Комунистичка инџима се испишува и како чин на отпор наспроти она што авторката го анализира како културна амнезија на 150.000 лица и нивните семејства, за кои во Македонија се воделе политички досиеја за време на комунизмот. Издадена во време

rrafshin shoqëror dhe nuk janë të nderuara si relacione të afrisë përkatëse, *Intima komuniste* e Jasna Koteskës e rrënon gjenealogjinë komuniste provinciale dhe hapet kah llojet tjera të afrisë gjinore dhe të filiacionit⁶ dhe, së këndejmi, edhe kah format tjera të opozitës dhe të veprimtimit politik.

Në këtë kuptim, gjithashtu, *Intima komuniste* është gjest i pajtimit me babanë e “çfamiliarizuar”, me atë që ka qenë i urryer, subjekt objektiv i komunizmit: “Intimisti”. Kjo “letër babait” është jo tipike, e cila largohet nga kanuni tradicional (letrar) ku gjenealogjia, para së gjithash është androcentrike dhe emri bartet nga babai te i biri, shkruhet si letër nga bija “bastarde”, në emër të babait të poshtëruar, të ekskomunikuar, jolegjitim, të destituar nga sistemi dhe “zvetnohet” si përpjekje për rehabilitimin e tij të *ndryshëm*. Në një gjest kritik pajtues – me babanë e vet, me traumën dhe të kaluarën e vet – në të cilën e bija “e birëson” të atin dhe lidhja përtërihet, e forcuar, natyra ekskluzive/shkyçëse dhe normative e lidhjes familjare (si themel e sistemit shoqëror) hapet edhe drejt atyre të cilët shoqëria dhe sistemi komunist i ka ekskomunikuar dhe shfamiliarizuar si jopërkatës, të papastër. Nëpër rreshtat e këtij libri kështu, e vërejmë edhe kritikën e gjenealogjisë komuniste (patriarkale).

Intima komuniste shkruhet edhe si akt i rezistencës përkundër asaj që autorja e realizon si amnezi kulturore e 150.000 vetave dhe familjeve të tyre, për të cilët në Maqedoni janë mbajtur dosje politike gjatë kohës së komunizmit. I botuar në kohën kur në shoqërinë

кога во македонското општество токму се дебатира законот за лустрација, но архивите на тајните служби од комунистичкиот период, како што тоа го анализира Котеска, и понатаму „начелно не се слободни“,⁷ односно, „остануваат пристапни само со сериозни рестрикции“,⁸ оваа книга претставува пледоаје за целосна транспарентност и неселективно отварање на архивите на контраразузнавачките служби од комунистичка Македонија, како услов историјата да не се повторува. Како што тоа го нагласува самата Котеска: „Оваа книга е пишувана со едно јасно побарување – од македонска транзициска правда.“⁹

Објавена, исто така, во време кога, во посткомунистичка Македонија, на власт се наоѓа конзервативно-десничарска гарнитура, *Комунистичка инџима*, благодареејќи на своите особено богати критички и авторефлексивни механизми, во ниту еден миг не се препушта на леснотијата и (само)допадливоста и во себе содржи битни зрна отпор наспроти опасноста од присвојување и злоупотребување, во смисла нејзината критика на поранешниот комунистички режим да биде преземена само за величање на актуелната политичка и идеолошка опција. Во таа смисла, клучната алатка на Јасна Котеска во расчленувањето на македонскиот комунизам е и книгата на Радомир Константиновиќ, *Филозофија на паланката*,¹⁰ која таа ја чита и од каде ја црпи сликата на тиранијата на вулгарниот паланечки дух и понатаму проникнувајќи го современото паланечко македонско општество, како и неговиот културен и политички естаблишмент. Така, во *Комунистичка инџима*, Котеска одбива да ги користи истите методи за разобличување на паланката со кои таа самата оперирала.¹¹ Истовремено, книгата на Котеска потсетува и на опасноста од можното пресликување

maqedonase debatohet pikërisht ligji për lustracion, por arkivat e shërbimeve sekrete nga perioda komuniste, siç e analizon këtë Koteska, edhe më tutje “parimisht nuk janë të lira”,⁷ përkatësisht “mbeten të qasshme vetëm restriktionet serioze”,⁸ ky libër paraqet pleduaje për transparencën e tërësishme dhe hapjen joselektive të arkivave të shërbimeve të kundërzbulimit të Maqedonisë komuniste, si kusht që historia mos të përsëritet. Siç thekson vetë Koteska “Ky libër u shkrua me një synim të qartë – nga drejtësia tranzicionale maqedonase.”⁹

I botuar, gjithashtu, në kohën kur në Maqedoninë postkomuniste në pushtet gjendet garnitura konservative-djathtiste, *Intima komuniste*, në saje të mekanizmave të veta veçanërisht të pasura kritike dhe autorefektive, në asnjë moment nuk i dorëzohet lehtësisë dhe (vetë) pëlqimit. Dhe në veta përmban kokrra të rëndësishme të rezistencës përkundër rrezikut nga përvetësimi dhe keqpërdorimi në kuptimin që kritika e saj për regjimin e mëparshëm komunist të jetë marrë vetëm për glorifikim të opsionit aktual politik dhe ideologjik. Në këtë kuptim, vegla kyçe në shkoqitjen e komunizmit maqedonase e Jasna Koteskës është edhe libri i Radomir Konstantinoviçit, *Filozofia e provincës*,¹⁰ prej ku autorja e nxjerr imazhin e tiranisë së frymës vulgare të provincës, të cilën ajo e lexon si duke e përshkuar edhe më tej shoqërinë bashkëkohore provinciale maqedonase, si dhe eshtablishmentin e saj kulturor dhe politik. Kështu, te *Intima komuniste* Koteska refuzon t'i përdor metodat e njëjta për demaskimin e provincës me të cilat ka operuar ajo vetë.¹¹ Njëherësh libri i Koteskës na përkujton edhe rrezikun nga rifygurimi i mundshëm i zgjidhjeve ideologjike të komunizmit në forma të ndryshme të qeverisjes politike.¹² Njësoj duke u vendosur në mënyrë të barabartë edhe në kontekstin

на идеолошките решенија на комунизмот во разни форми на политичкото владеење.¹² Еднакво ситуирајќи се и во современиот глобализациски контекст, Котеска во својата книга, не помалку критички им пристапува и на мултинационалниот капитализам и на културниот неоколонијализам, осврнувајќи се и на ексцесите на потрошувачкото општество.

И на крајот на овој приказ, можеме да додадеме дека, со својот есеистичко интердисциплинарен пристап, авторката, во духот на некои од Жижековите (Žižek) култни книги, мешајќи ги жанрите и медиумите, тежината на своите размислувања од областа на политичката философија и на етиката, постојано ја „олеснува“ со еклектично забавни и директно евокативни референци од филмската и поп културата. Така, *Комунистичка интима*, која, освен тоа, вешто се користи и со алатките на родовата теорија и на психоанализата, па и со примери од теоријата на игрите, се претвора и во книга за филмските аматери, особено за оние со префинет кинематографски вкус.

bashkëkohor globalizues, Koteska, në librin e saj jo me më pak kritikë u qaset edhe kapitalizmit multinacional dhe neokolonializmit kulturor, duke u ndalur edhe te eksetet e shoqërisë së konsumit.

Dhe, në fund të këtij vlerësimi, mund të shtojmë se me qasjen e vet eseistiko-interdisiplinare, autorja në frymën e disa librave kulte të Zhizhekut (Žižek), duke i përzier zhanret dhe mediumet, peshën e mendimeve të saj nga fusha e filozofisë politike dhe etikës, vazhdimisht e “lehtëson” me referencat eklektike-argëtuese dhe drejtpërsëdrejti evokative nga kultura e filmit dhe pop kulturës. Kështu, *Intima komuniste*, e cila përveç kësaj, me shkathtësi shërbehet edhe me veglat e teorisë gjinore dhe të psikanalizës, po edhe me shembuj nga teoria e lojërave, shndërrohet edhe në libër për amatorët e filmit, veçanërisht për ata me shije të hollë kinematografike.

Përktheu: Linditë Ahmeti

Белешки:

1. Види, на пример: Tzvetan Todorov, *Au nom du peuple, Témoignages sur les camps communistes*, éd. de l'Aube, 1992 u *Mémoire du mal et tentation du bien*, éd. Laffont, 2000.
2. Јасна Котеска, *Комунистичка интима*, Скопје: Темплум, 2000), 9.
3. Исто, 14.

Note:

1. Shih për shembull: Tzvetan Todorov, *Au nom du peuple, Témoignages sur les camps communistes*, éd. de l'Aube, 1992 u *Mémoire du mal et tentation du bien*, éd. Laffont, 2000.
2. Јасна Котеска, *Комунистичка интима*, Скопје: Темплум, 2000), 9.
3. Po aty, 14.

4. Исто така, книгата на Јасна Котеска во многу што се надоврзува и на размислувањата кои Џудит Батлер ги развива во својата книга *Precarious Life*, напишана по случувањата од 11 септември, за тоа кој живот во нашиот современ свет „заслужува“ да биде предмет на жалост, траор, а кој не, која тага може јавно да биде истагувана, а која не.
5. Judith Butler, *Antigone's Claim: Kinship Between Life and Death* (New York: Columbia UP, 2000), 24, цитирана од Јасна Котеска во *Комунистичка интима* (2000), op.cit., 12.
6. Отворајќи се кон, сродувајќи се и со, во смисла на Батлерината анализа на *Барањето на Антигона*, оние кои не се членови на „семејството“, кон другите, странците, хомосексуалците...
7. Исто, 75.
8. Исто, 76.
9. Исто, 84.
10. Радомир Константиновиќ, *Филозофија на паланкаџија*, (Скопје: Лист, 2000).
11. Јасна Котеска, *Комунистичка интима*, op.cit., 81.
12. Јасна Котеска, *Комунистичка Интима*, op.cit., 85.
4. Gjithashtu, libri i Jasna Koteskës në shumëçka ndërlidhet edhe me përsiatjet të cilat Xhudit Batler i zhvillon në librin e saj *Precarious life*, shkruar pas ngjarjeve të 11 shtatorit, për atë se cila jetë në botën tonë bashkëkohore “meriton” të jetë lëndë e zisë e pikëllimit, e cila jo, cila zi mundet të mbahet publikisht, e cila jo?
5. Judith Butler, *Antigone's Claim: Kinship Between Life and Death* (New York: Columbia UP, 2000), 24, cituar nga Jasna Koteska në *Комунистичка интима* (2000), op.cit., 12.
6. Duke u hapur kah, duke u afruar edhe me, në kuptimin e analizës së Batlerit të *Kërkesës së Antogonës*, atë që nuk janë anëtarë të “familjes”, kah të tjerët, të huajt, homoseksualët...
7. Po aty, 75.
8. Po aty, 76.
9. Po aty, 84.
10. Радомир Константиновиќ, *Филозофија на паланкаџија*, (Скопје: Лист, 2000).
11. Јасна Котеска, *Комунистичка интима*, op.cit., 81.
12. Јасна Котеска, *Комунистичка Интима*, op.cit., 85.